



# БОРИС ГРІНЧЕНКО: людина без копії

*Просвітницька діяльність ученого як фундамент для розвитку української освіти*

**Антоніна МОВЧУН**, канд. пед. наук, доцент,  
Київський університет імені Бориса Грінченка



9 грудня 2018 року виповнюється 155 років від дня народження Бориса Грінченка — відомого українського письменника, педагога, освітнього і громадського діяча кін. XIX – поч. XX століття. У чому феномен цього вченого, що й через півтора століття ми звертаємося до його творчого доробку і долучаємо до нього маленьких українців? Пошукаймо відповідь разом з автором статті.

Головною метою свого життя Борис Грінченко вважав працю задля України. А жив і творив він у найскладніші для суспільного життя України часи — валуєвсько-емських заборон всього українського. Табу було накладено не тільки на створення книжок українською мовою, а й на їх ввезення з-за кордону та на переклади українською з інших мов. Лютувала російська цензура: з творів викидали слова *воля*, *Україна*, *козак*, *Запорозька Січ*. У ті глухі часи Б. Грінченко проголосив свою любов: “Україна. У цьому слові для мене все”.

Обвівши зором Україну з краю в край, Б. Грінченко постеріг, зрозумів її тяжке, безпомічне становище — і вирішив оддати життя своє на службу їй, кинувшись самотужки обслуговувати потреби її духа: “Якщо не я, то хто ж інший?”.

*М. Лисенко*

Він узяв на себе повинність всіма справами слухати громадським інтересам українства. Щоб пробити бетонні мури царської цензури, міг по 5-6 разів переробляти недозволену книжку; у різні міста посилав рукописи знайомим, і ті вже ніби від себе слали їх у цензуру; підписувався різними псевдонімами. Звідси та кількість Грінченкових псевдонімів: Василь Чайченко, Б. Вільхівський, Іван

Перекотиполе, Іван Сельський, Яворенко, Гримач, І. Лісняк, Немирич, і серед них найбільш вдалим був — Вартовий.

За словами Івана Липи, ім'я Бориса Дмитровича “щодня було на вустах у тисячі людей, то тут, то там — скрізь по Україні, бо в яку тільки сферу українознавства не заглянеш, зустрінеш Б. Грінченка”.

Своїм талантом письменник охопив різні літературні жанри: писав поезію і прозу (оповідання й повісті), драматичні твори, публіцистику, перекладав. Згадуючи про Б. Грінченка, письменник В. Королів-Старий зазначав: “Які великі, глибокі, ґрунтовні й систематичні знання мала ця людина, що їй нема ще й досі копії в нашому суспільстві”.

## Педагогічна діяльність

Понад десять років Борис Грінченко працював у школах Харківщини, Сумщини та Луганщини. Провідна теза його педагогічних ідей — дитина має навчатися рідною мовою.

Марія Загірня, теж вчителька і письменниця, згадувала, що його учні “знали, що вони українці, знали історію й географію України, знали про всіх видатних письменників і про їхні твори, знали про тяжке, безправне становище України”.

У той час не було українських книжок для навчання дітей, і вчитель Грінченко сам впорядковував і великими друкованими літерами писав для учнів



посібники. Написав так підручники “Українська граматка” і “Рідне слово”, за якими навчав і учнів, і власну доньку, а в 20–30 рр. ХХ ст., в часи Української Народної Республіки, за ними навчалися в Україні всі діти. Для дорослих Борис Дмитрович організував вечірні

читання, досліджував, як селяни сприймають книгу, і вивчав їхні запити.

Свої думки щодо національної системи освіти Б. Грінченко узагальнив у теоретичних працях “Народні вчителі і українська школа”, “Якої нам треба школи” та ін.

## Видавнича справа

Розуміючи, що “ми в просвітніх справах позад усіх європейських народів, і в нас справа просвіти є разом і справою національного відродження”, Б. Грінченко розпочав книговидавничу справу.

Аби розвіяти темряву неосвіченості не тільки культурної, а й побутової, та максимально долучити народні маси до читання, розпочав видання дешевих популярних українських книжок. Хоча видавництво Б. Грінченка працювало лише шість років, воно випустило у світ 48 книжок — накладом майже 200 тис. примірників. Він сам написав чимало таких дешевих книжок-метеликів та організував авторів, які розробили твори з історії України, розповідали про життя народів світу, відомих людей, природу й географію, основи ведення господарства і медичних знань.

Науковець також каталогізував колекцію української старовини В. Тарновського, не дав загинути творчій спадщині Шевченка — рукописам, картинам, особистим речам. Нині частина врятованих ним експонатів зберігається в Національному музеї Тараса Шевченка в Києві, а інша ввійшла до фондів Чернігівського історичного музею ім. В. В. Тарновського.

## Твори для дітей

Борис Грінченко — один з перших українських письменників, що писали й видавали збірки про дітей і для дітей. Це, зокрема, такі книжки: “Книга казок віршем”, “Українські народні казки, вибрані для дітей”, “Розум та почування у живої тварі” та ін. Усі вони є втіленням любові до дітей і поваги до їхнього світу.

Як педагог Борис Дмитрович був переконаний, що саме тільки навчання читання й письма — без уваги до змісту текстів — не дасть бажаних результатів. Вбачав велику шкоду від читання поганих книжок і журналів.

## Борис Дмитрович Грінченко

(1863–1910)

Народився **9 грудня 1863** року на хуторі Вільховий Яр Харківської губернії (тепер Харківська обл.) у дворянській родині.

Протягом **1874–1879** років навчався у Харківському реальному училищі. Ще підлітком серед старих книжок на горіщі в батька знайшов “Кобзар”, відтоді Тарас Шевченко став для нього, як згадував сам Б. Грінченко, Пророком, а “Кобзар” — Євангелієм. У Харкові зблизився з народницькими гуртками. За розповсюдження серед однокласників заборонених творів М. Драгоманова, П. Куліша і М. Подолінського був заарештований і ув’язнений на півтора місяця.

Після звільнення був змушений залишити навчання й далі здобувати освіту самотужки.

**1881** року надіслав кілька своїх віршів І. С. Нечуєві-Левицькому. Відомий письменник радо привітав початківця, написав, що “можна поздоровити українську літературу з новим робітником”, а вірші переслав до Львова, у редакційний І. Франком журнал “Світ”. Саме там їх опублікували, підписавши псевдонімом Іван Перекотиполе.

Цього ж року екстерном склав іспити на звання вчителя. Спочатку працював у земських школах на Харківщині та Сумщині, потім — у народній школі Христини Алчевської на Луганщині.

З **1894** року служить у Чернігівському губернському земстві. Організує (коштом мецената І. Череватенка) єдине на той час у Російській імперії українське видавництво популярних українських книжок для народу.

**1902** року переїздить до Києва. Разом з дружиною Марією Загірною працює над укладанням чотиритомного словника української мови, започаткованого ще П. Кулішем і Т. Шевченком.

Лексичний матеріал до словника української вчені збирали понад 30 років. До 48 тисяч слів, записаних попередниками, Б. Грінченко додав ще майже 20 тисяч.

За це видання вчений був удостоєний премії імені М. Костомарова.

З 1890 року співпрацював з єдиним на той час на всю Україну дитячим часописом “Дзвінок”, у якому опублікував чимало художніх творів (казок, оповідань, байок, художніх мініатюр) та науково-популярних розповідей для дітей. Цікаво, що спочатку ці твори він писав для доньки. Письменник видавав для неї рукописний журнал “Проліски. Настин часопис” і підписував його — Редактор Татко.

Основні  
віхи біографії

# ОСВІТЯНИ ЛЬВІВЩИНИ — ПЕДАГОГАМ УКРАЇНИ

Зустрічайте у 2019 році спецвипуск журналу,  
в якому буде представлено **кращий досвід**  
**учителі Львівської області.**

## У лютовому випуску

- Компетентнісні завдання з математики
- Ситуація успіху як засіб для розкриття здібностей, талантів і можливостей кожної дитини
- Досвід упровадження принципів педагогіки партнерства
- Методичні рекомендації до викладання теми тижня у 2-му класі "Ідеї. Винаходи. Відкриття"
- Гендерно чутливе читання дитячих книжок
- Інклюзивна освіта: робота з дітьми, що мають легку й помірну розумову відсталість, розлади аутичного спектру і синдром Дауна
- Управлінська компетентність працівника закладу освіти
- Реалізація особистісно-орієнтованої освітньої програми "Лицем до дитини" у практиці школи
- Педагогічні умови формування громадянськості молодших школярів
- Урок математики з теми "Додавання та віднімання трицифрових чисел. Розв'язування задач на знаходження трьох чисел за трьома сумами"
- Урок німецької мови "Körperteile. Частина тіла"
- Сценарій екологічного заходу "Клекіт, клекіт, клекіт! То летять лелеки!"



## ЗАОЩАДЬТЕ до 10%

- 1 Заходьте на сайт [upsh.com.ua](http://upsh.com.ua)
- 2 Оформлюйте онлайн-передплату на журнали "УПШ" та "Джміль"
- 3 Щомісяця гарантовано отримуйте надійну методичну підтримку!